

Hules Béla

JÓ ÉS ROSSZ

Utólagos reflexiók egy esszéhez

A „jó” nem szorul magyarázatra;¹ amit mindenkor megmagyarázandónak tartottunk, az a „rossz”. Oka a „szellem” lealacsonyodása, vagy két - külön-külön szubjektummal rendelkező - hatalom harca - illetve „az ember” bűnbeesése,² előző életünkben elkövetett bűneink, vagy saját, megtorlást kiváltó vétünk. Különös elképzelés az, hogy a minket érő rossz valamiféle *próbatétel*, amelynek kiállása méltóvá tesz az isteni jutalomra (az örök boldogságra).

A „felvilágosult” szemlélet ezzel szemben azt mondja: a „világ” valami (irántunk) közömbös esemény, amely nekünk sem használni, sem ártani nem „akar”, tőlünk egyszerűen „idegen”.³ (Eszert habitusunknak, amely ehhez a világhoz - valamiért - nem illeszkedik⁴ egyes események, állapotok kedvezőek: „jó”, mások kedvezőtlenek: „rosszak”).

Azt mondtuk: „jó” és „rossz” nélkül nem volna lehetséges a *mozgás*. „Mozgás” alatt természetesen nem a testek mechanikus helyváltoztatását értettük, illetve a különböző fizikai erők, tényezők okozta változásokat, hanem azokat a *szándékos* „elmozdulásokat”, változtatásokat, azok összességét, amelyek révén egy bizonyos állapotból szabadulni, egy másik állapotba kerülni kívánunk. Az *így értett* „mozgás” nyilván (csak?) az emberi szférára értelmezhető,⁵ egy *megélt* kedvezőtlen, kellemetlen, „rossz” állapotból tart egy kedvezőnek vélt), kellemes, „jó” állapot irányába.

A „jó” és „rossz” nyilván „ítéletek”, így nyilván olyan létezőhöz tartoznak, amely *ítéleteket tud hozni*. Ezek az ítéletek messze túlterjednek a „közvetlen” kellemetlen-kellemes-en,⁶ sőt túlterjednek az *egyed* számára kedvező is (a „jó” és „rossz”

„tágabb” értelme épp az „egyeden túlmutató”; ez a *túlmutatás* rejlik az *ítélet* lehetőségében); végső kicsengésében a „mozgás” valami *egyetemes JÓ* irányába tart - vagy ahhoz kíván igazodni (annak képe látszik kirajzolódni benne).⁷

(Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a „jó” és a „rossz” *mindenestül* elszakítható lenne - „akármelyik szinten” - a kellemes-kellemetlen-től.)

Ha a „rossz” elengedhetetlenül hozzátartozik az „élet”-hez, ahhoz, hogy „legyünk” a tér-időben (mozogjunk), akkor ahhoz, hogy kikerüljünk a „rossz”-ból, ki kell lépnünk a „földi” (tér-időbe-li) létből (a „világ”-ból). Ilyen sugalom van a „nirváná”-ra való törekvésben, illetve a *túlvilági életre* való vágyban, a túlvilág-hitben. A Mennysors az örök boldogság „helye”. A *mozdulatlan* boldogság úgy látszik belefér az emberi fantáziába - ám az „öröklét” túlvilágát (a boldog vadászmezőket) mégis valami „világ”-nak gondoljuk, *időben* megélhetőnek. Ha ugyanis a *mozgást* kiiktatjuk, a „rossz” mellett a „jó” is eltűnik.

Nem kívánhatjuk (a mozgás *iránya* is ellentmondana) „intézményesíteni” a „rossz”-at, a kellemetlen, kedvezőtlen. Különböző elképzelések, törekvések voltak a rossz (többé-kevésbé) teljes kiküszöbölésére a „földi” életből. Az *utópiák* valamely optimális - és végleges - társadalmi berendezést céloztak meg; később a „haladás”-tól várták a földi paradicsom záros időn belüli megvalósulását; a kommunizmusban az optimális berendezés ad megfelelő keretet a jóléti eszközök eredményes fejlődésének. Ezek után nem marad más az embernek, az embernek, mint hogy élvezze a létet, illetve a világot.⁸

Persze valamilyen látványos haladás van; a „modern ember” perspektívájából ijesztő volna, ha

1 Itt szűkebben a *velünk történő* „jó”-ra gondolok.

2 Ebben is megjelenik a *gonosz hatalom* közreműködése.

3 Anélkül, hogy ennyivel beérnének, ennek a szemléletnek *van* olyan mozzanata, ami a mi kifejtett koncepciónk hátterével egybeesik.

4 „Valamennyire” nyilván „illeszkedünk” a „világ”-hoz; enélkül nem lehetnének „benne”. (Ti. *tartósan*.)

5 Amennyiben másokra is, akkor talán azt mondhatjuk: az ilyen mozgás az ő esetükben is „emberi mozzanat”.

6 Ez nem annyit jelent, hogy ha egy lénynek csak a közvetlen-közeli kellemes és kellemetlen adódna, az utóbbiból az előbbibe törekvését nem foghatnánk fel „mozgás”-nak.

7 Ha valamely lény csupán az említett közvetlen-közeli

kellemetlen-kellemes-hez igazodna (már ti. egy „kezdteleges”, nem-emberi lény), az *élet szerkezetéből következőleg* - a kellemes és kellemetlen *ehhez a szerkezethez* való illeszkedése miatt - az ilyen lény viselkedése is szükségképp szolgálja persze az egyeden-túlít.

8 Tudjuk, hogy a lét élvezésének - élvezésre-valóságának - doktrínája - mint a „közjón” kívüli egyéni cél - régen felbukkan az utópiától, fejlődéstől függetlenül. Ezt itt csak a „némi teljesség” kedvéért említem. Emellett az általános jólét nem jelent a koncepciókban feltétlenül pusztá szórakozást; a lét terheitől megszabadult emberek zavartalanul végezhetnek „nemes” tevékenységeket - ahogy hiszen bizonyos tevékenységekhez mindig igyekeztek megszabadítani az arra jelölteket a lét egyéb terheitől.

semmi ilyet nem észlelhetne; az „általános közérzet” összevetésének lehetősége pedig az emberiség történetére (netán még az evolúcióéra is!) erősen kitérő. Mindenestre a „rossz”-nak nincs valamiféle végére járható szortimentje; egy *elért* szint fenntartása is állandó erőfeszítéssel jár⁹ - és minden újabb minőség újabb baj-forrásokat is jelent.¹⁰

A „külső rossz” („bajok”, „csapások”) mellett a „rossz” másik értelme, hogy *mi* „rosszak vagyunk”. (Aminek az eredménye a többiek - illetve az *egész* - számára a „külső” rossz része lesz.) Nem nehéz belátni, hogy ez is kiküszöbölhetetlen. A „rossz” mindig két tényező viszonya: a *helyé* (helyzeté), és hogy én ezen a helyen vagyok. (Világos, hogy itt a *saját hiba* korántsem feltétlenül a rossz választás, vagy éppen a „rosszalkodás”. Eleve nem lehetek „mindenre felkészült”, sem adottságaimban, sem ismereteimben. Így az *ilyen* „saját hibát” végül is a „külső rossz”-hoz sorolhatjuk.)

Az élőlény viselkedés-stratégiája (annak elengedhetetlen része) a *próbálgatás*. Ez azt jelenti: vagy sikerül (szerencsés, „jó”), vagy nem (a lépés „rossz”). Továbbá a *versengésben* (szintén alapvető mozzanat) nem választható el „tisztán” a „jogosan szerzett” előny a „jogtalanul szerzett”-től.¹¹ Aztán az *emberi* viselkedés nagymértékű rugalmasságának ára az ebből adódó *labilitás*.¹²

9 Azzal együtt, hogy egy-egy rész-kérdést esetleg megoldottak tekinthetünk.

10 Most ne térjünk ki arra, hogy az alacsony terhelés, a tartós kényszernekültség - ha megvalósul - milyen következményekkel jár.

11 Ami - itt csak megjegyezzük - nem jelenti („az ember-alatti szinten sem”) a korlátlan „aki bírja, marja” viselkedést.

12 Szemben pl. az euszociális rovarok „merek” viselkedésével. Itt nem mehetünk bele etológiai vagy antropológiai részletekbe: a szabályozó szintek nem tökéletes összehangoltságába (pl. hogy a *kellemes-kellemetlen* nincs fedésben a hasznosról - illetve a „jó”-ról való véleményünkkel; bizonyos fokú kellemetlenséget nem tudunk elviselni, ha elviselése hasznos volna is), vagy éppen a készletés-rendszer - netán kóros - dekomponálódásába.

13 „Jó”, „rossz” - ezeket ebben a sorrendben szokás említeni. (Ugyanígy: *szép-csúnya*; *igaz-hamis*; elől mindig a kedvező.) Mármost ha a mozgás a rossztól a jó felé tart, ez azt sugallhatja: kezdetben volt a *rossz*. Ám ha bárhol egy lényt *találunk*, annak megelőzően „jó” állapotban kellett lennie - különben nem létezhetne. Ez érthetővé teszi azt a szemléletet, hogy a lét valamiképp a „jó” elvesztésével kezdődött. A „rossz” így valami, ami *jön*, a mozgás pedig vissza-törekvés a „jó”-ba. A mozgás jórészt valóban ilyen inga-szerű: jóllakott voltam, megéheztem, aztán (egy erőfeszítéssel) ismét jóllakott leszek. (A helyzet tárgyi mögötteséről most nem ejtve szót, és megfeledkezve arról, hogy a dolog sokkal bonyolultabb.)

A nagy-léptékű („lineáris”) mozgás - legalábbis első ránézésre - ezt az „inga”-mozgást (ennek terepét és eszközeit) igyekszik minél simábbá, biztosítottabbá, hatékonyabbá tenni - azaz elkerülni a *kudarcat*. (Itt elkerülhetetlenül képbe jön a „kudarcc” *kérdéssége*. Számos fajnál az utódok legnagyobb része „kudarcat szenved”, miközben a berendezés jól biztosítja, hogy a

Azonban (ezeken túl) sajátosan figyelmeztetnünk kell arra, hogy a mindenkor fennálló szabály- és szokásrendszer egyrészt nem ad teljes leírást, de ezen túl *saját érvényesüléséhez* mintegy implikálja a szabálytól való esetenkénti eltérést. De mert ez a rendszer egyrészt sohasem lehet „kész”, másrészt a körülmények folyton változnak, alkalmanként szakítanunk kell (ti. véglegesen) bizonyos szabályokkal. Mivel a szükséges változtatások nem számíthatók ki pontosan, ebben is *próbálgatnunk* kell; így a „deviancia” sohasem lesz („teljesen”) kiküszöbölhető.

(„Elvben” kiküszöbölhető lenne legalább a „rossz-szándékú” deviancia. Ám úgy látszik - túl a megkülönböztetés nehézségén -, a „játék”-ból ez sem iktatható ki.)

Ha egy világban találunk valamilyen *lényt*, amelynek *jó* és *rossz* adódik, és ezek szerint, ezekből kifolyólag *mozog*, kérdés, hogy milyen szemléletek adódnak ennek a helyzetnek a keretüül.¹³

A „lény” - az ember - tautológiásan *csak van*, ahogy a Világ is *csak van* - *azaz* mindkettő „üres”.¹⁴ Az ember azért van, hogy *megismerje* a világot. Az ember azért van, hogy *csináljon* valamit a világgal. Netán a világ azért van, hogy az *ember azt élvezze*, az emberi élvezeteknek teret és eszközöket nyújtson.¹⁵

faj - vagy a populáció - „sikerese” legyen. Másrésztől az evolúció „sikerének” azt tekintjük, hogy - épp az említett „sikerességi törekvés” által - az „életet” feltornászta az *emberig* <az életben „kikovácsolta” az embert>: létrehozott minket...)

14 Innen nézve a „lény” akár *nincs is*; ugyanolyan *része* a világnak, mint egy kavics, egy bizonyos atom - vagy csillag.

15 Nem bocsátkozom a felsorolt koncepciók vizsgálatába. Mindegyik mögött valamilyen „lét-tapasztalatok” húzódnak, túl az ember „érvényesség”-igényén (például a *trendekre* vonatkozó). A kutatás ugyanakkor nem talál döntő jeleket az ember létének *kötelező* voltáról (a Világéről sem); ugyanígy - természetesen - nem tájékoztat valamilyen „végső célokról” sem. (Más, hogy - *adott keretben* - bizonyos *funkciókat*, illetve *teljesítményeket* megállapíthatunk.)

Ez a bizonytalanság, illetve hogy az egyre nagyobb hatótávolságú, egyre inkább ellenőrizhető „anyag-tudományok” számos illúziót szétfoszottak, szilárdította meg a szubjektivitás kiiktatásának igényét, és vezetett ezen a nyomon az ember „véletlen adottság”-ként való bemutatásához, illetve a *minden csak van* („cél és értelem nélküli”) koncepcióhoz. (Nem térek itt ki a valóságot - „valódiságot” -, illetve a pozitívítást megkérdőjelező más koncepciókra. Mindössze két megjegyzést teszek. Ha nem látjuk is bizonyítottnak a világnak-az *emberrel* együtt vett - „értelmességét”, erős meggyőződésünk lehet - mint másutt részleteiben is fejtegettem - hogy egy „teremtett”, „valamire-való” világ - a benne talált emberrel - csak *ugyanolyan* lehet, amilyenek jelen világunkat látjuk, érte azt a képet, amely az említett „érték-mentességet” sugallja. Illetve - ez második megjegyzésem - az „anyag-tudományok” semmit nem mondanak-mondhatnak az „*élményvilág*”-ról, épp arról, amelyben nekünk adataik megjelennek. Ha pedig „valamire-való” világról beszélnek, ehhez elengedhetetlenül hozzátartozik az *átéltség*, a *megélttség*.)

A *rossz-jó* tengelyen folyó mozgás az eddigiek szerint *szubjektumhoz* (élményhez) kötött.¹⁶ Kérdés, tételezhetjük-e a jót és a rosszat, az ezek szerint való mozgást a szubjektivitáson *kívül* (azaz mint „objektív”). Mivel a kellemetlen és a kellemes - funkciójuk szerint - *egy valamilyen szerkezet (valamilyen szerkezetek)* azok fennmaradására kedvező vagy kedvezőtlen állapotáról értesítik, a kedvezőtlenből a kedvező irányába való mozgásra készítetik ezt a szerkezetet, ezeket a szerkezeteket¹⁷ - de azt mondhatjuk, a „jó”-ról vagy „rossz”-ról való *ítéletünk* is („általában”) fennmaradási kilátásainkhoz kapcsolódik, illetve azokat szolgálja¹⁸ — így - mondjuk: analógiásan - „jó”-nak tarthatunk minden olyan változást, ami az ilyen szerkezetek - ti. az élőlények, illetve általában az „élet” - fennmaradását, a fennmaradás biztonságának fokozását szolgálja, és „rossz”-nak, ami a fennmaradást veszélyezteteti, biztonságát csökkenti. Világos, hogy ezzel a „mozgást” is kijelöltük.

Felesleges lenne itt az *evolúció* folyamatának, mechanizmusának akár csak vázlatos leírását ad-

nunk. Arra viszont figyelhetünk, hogy az „evolúciós siker” *elszakad* a „kellemes élmény”-től; az evolúció lépései nem *megélt* „mozgás”-ként adódnak.¹⁹ Különösen megfontolhatóak lehetnek az evolúció-adta olyan esetek, amikor egy rovar vagy rovarlárva elfogyasztása kellemetlen következményekkel jár annak elfogyasztójára nézve, és ez a tapasztalat visszatartja az illető állatot az adott faj további egyedeinek fogyasztásától. Ebből az intézményből, berendezésből az elfogyasztott egyednek - természetesen - semmi haszna nincs, az ezen az áron tovább élő többi egyed pedig semmit sem *tesz* a saját így kapott sikeréért.²⁰

Tudjuk, hogy az evolúció „kedvezményezettje” nem az egyed (amely „végső soron eleve bukásra van ítélve”²¹), hanem a faj, illetve a populáció. Ugyanakkor a fajnak, mint ilyennek - mint utaltunk rá - nincsen siker-élménye (mondhatjuk: *semmilyen* élménye nincs), az egyedek élményei pedig („mintegy”) függetlenek a faj - vagy a populáció - nagyléptékű sikerétől. Így ezt a folyamatot csak a külső szemlélő értékelheti a *rossz-jó* tengely mentén való mozgásnak.²²

16 Ezen a tengelyen természetesen a „rossz” irányában is elmozdulhatunk (mint már utaltunk rá, szükségképp el is mozdulunk), ez azonban kiindulásunk szerint nem „mozgás”, inkább (vissza)csúszás, sodródás. Más kérdés a „rossz cselekedet”, mikor mozgásunkat mások rossznak ítélik - vagy éppen magunk itéljük rossznak. Erről annyit (és erre is utaltunk már), hogy a „jó” irányába történő mozgás nem *monoton*. Sem a „késztetések”, sem az „ítéletek” nem hordozzák az „abszolút jó” garanciáját; legfeljebb azt mondhatjuk; a „rossz” (a „tartósan rossz irányba tartó”) végül is kiküszöbölődik. (Itt felvetődik: van-e „igazi” „jó”. Azt hihetnők, maga a kellemesség - illetve kellemetlenség - *léte*, a „kormányzó elv” valami a „lét”-be beírt „törekvést” sejtet...)

17 „Értesítik” - ez (tudjuk) nem annyit jelent, hogy a szerkezet (feltétlenül) a *tényszerűségről* értesül; egyszerűen szabadulni akar a kellemetlentől, illetve elérni az anticipált kellemest.

18 Itt most nem kell foglalkoznunk azzal, hogy - mint érintettük - a jónak-tartás esetenként nem esik egybe az életigenléssel - illetve, hogy túlmegy a „szerkezetek” fennmaradása minél jobb biztosításának célján.

19 A „jobb híján” választott „elszakad” kifejezés félrevezető; mintha egy *korábban megvolt* kapcsolat szakadt volna el - ami persze koránt sincs így, „szakadás” legfeljebb annyiban van, hogy amennyiben az egyedeknek *volt* valamilyen „siker-élményük”, az evolúciós ugrás ehhez képest „néma” (nem „mozgás” ebben az értelemben, hanem élményen kívüli *történet*). A lény (ha valamiképp „ugyanaz” - ti. legalábbis mint *faj*) nem rendelkezhet korábbi és későbbi állapotának összehasonlításával. (Legfeljebb azt mondhatja valaki: az új sokaság többször lesz sikeres olyan esetekben, amilyenekben az előd-sokaság nem volt az...) Ám többé-kevésbé ugyanez a helyzet az egymást váltó *nemzedékek* esetében is. Csupán a tapasztalatait tudatosan továbbadó-átvevő *ember* - tételezheti a generációk során tett „jó” lépések (összegezett - illetve előre-vetített) sikerét.

20 Természetesen az elfogyasztott egyedek sem *tesznek* semmit azért, hogy a többieket előnyhöz juttassák. A *háziméh*, igaz, „tesz” valamit, hogy faj-, illetve fészek-társaitól elriassza az ellenséget, de maga ugyanúgy áldozata lesz ennek, mint azok a más fajú egyedek, amelyek „tétlenül” „hagytak rossz emléket”.

21 Most nem tekintjük azt, hogy a sikeres utóállítást az egyed „sikere”-ként (is) értékeljük (szokás értékelni).

22 A faj (a populáció) természetesen az egyedekben - ezek szukcesszív sorában (és szimultán sokaságában) - testesül meg, így „érdekelt abban”, hogy „jó” egyedei legyenek (legalábbis az „egész” szempontjából - ha nem önmaguknak - „jó”). Továbbá hivatkozhatunk az egyedek valamiféle *összegzett* „jó” - vagy javuló - közérzeti mérlegé”-re. Az *ehetetlen rovarok* esetére azt mondhatjuk: az elfogyasztott példányok „sikere” is, hogy az „általános típus”, amelyet képviseltek - tehát egy „transzcendens ő” - fennmaradt. (Itt most ne térjünk ki arra a külön kérdésre, hogy a „típus” realitása nem az egyed, hanem az egyed-sokaság, a polifórm asszociációkig, - Más oldalról az ilyen - „áldozatot-hozó” - példány a *közös genom* fennmaradásait segítette, a típus reprodukációját megalapozó *információt*; ám az „önző gén” szemlélet bonyodalma itt végképp szó nélkül kell hagynunk. - - Mondhatjuk még: a fejlett intelligenciával rendelkező ivadékgondozó állatok végül is „örülhetnek” az ivadékaik-adta sikernek...). Legvégül azt is mondhatjuk: az előd-generációk „tényleges” mozgása a *rossz-jó* függvényében tette lehetővé az eljutást ama „szerencséig”, amit a faj az „evolúciós véletlen” formájában megkapott...

23 Csak a módszeresség kedvéért jegyezzük meg, hogy - esetleg bizonyos misztikus sejtelmeken túl - „még kevésbé” jöhet szóba egy *kellemesebb állapotba* kerülés. (Az említendő *entrópikus irányúság*-ba beleláthatunk valami „törekvés”-szerűt; ám az *elő* „mozgása” vagy „törekvése” épp az entrópiával *ellentétes* irányú.)

Ha a mozgást, illetve a haladást, fejlődést az *élettelenn*ek is tulajdonítani akarjuk, vagy tulajdonítjuk, ezt nyilván nem tehetjük valamilyen „sikeresség”-re hivatkozva.²³ Azt viszont látjuk, hogy a világ, a kozmosz állapota nem változatlan; nem is valami oszcilláló, vagy „össze-vissza kavargó”, hanem a változások (zömmel) bizonyos meghatározható irányokba tartanak. Kozmikus környezetünkben a változások (a „mozgás”) az alacsonyabb energia-szintek felé tartanak (tart), az entrópia növekedésének irányába, akár a gravitációs eredetű „csomósodási” tekintjük, akár a magasabb rendszámú elemek felépülését.²⁴

Ami itt jellemző - és az élővilág fejlődésével valamiképp analóg mozzanat - az a vázolt entrópiikus folyamatokból származó *komplexitás-növekedés*, illetve bizonyos komplex *struktúrák* létrejötte. Világos, hogy a tagolt szerkezetű galaxisok - azokon belül a csillagok, naprendszerek -, de ugyanígy az atomok jelenleg található sorozata, sokfélesége, a belőlük létrejövő vegyületekkel sokkal összetettebb képet mutat, mint a megelőző állapot: a világban „rendetlenül” szétszórt (legfeljebb sűrűbb vagy ritkább), némi héliummal és lítiummal kevert hidrogén-tömeg.

24 Nem számítva a vason túliakba zárt energiatöbbletet

(Befejezése a 6. Számban)

